

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІНАХІДНИЦТВА В УРСР У 30-Х РР. ХХ СТ.

Галина Довгань,
доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук

Стаття присвячена історії винахідницького права в УРСР у 30-х рр. ХХ ст. Проаналізовано тогочасне законодавство, правову доктрину й архівні матеріали, що зберігаються в архівних установах м. Києва. Значна увага приділена системі державних органів у сфері винахідництва та практиці реалізації законодавства про винаходи.

Ключові слова: винахідництво, авторське свідоцтво на винахід, патент, реалізація винаходів, Всесоюзне товариство винахідників

На перший погляд, радянський період історії розвитку права інтелектуальної власності в Україні є найбільш дослідженим. Його вивчення полегшується наявністю достатньої кількості праць українською мовою вчених, які працювали у вказаний історичний період. Відповідно, на відміну від попередніх історичних періодів, коли українські землі входили до складу інших держав, пошук та ознайомлення із законодавством і правовою доктриною радянського періоду не становить значної проблеми. Проте, така важлива складова джерельної бази будь-якого історико-правового дослідження як архівні матеріали, залишилися поза увагою дослідників. Водночас, без цього уявити всю повноту історичного розвитку якогось правового явища видається неможливим.

Метою статті є аналіз розвитку правового регулювання винахідництва в УРСР у 30-х рр. ХХ ст. на основі вивчення тогочасного законодавства, теоретичних напрацювань учених, які працювали в радянський період історії України й архівних матеріалів, які зберігаються

у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України.

Наприкінці 20-х рр. у СРСР відбулися помітні зміни в економіці. Відхід від НЕПу зумовив зменшення обсягу приватного сектору в промисловості [1, 40–44]. У цих умовах виникла необхідність зміни чинного законодавства. Прийняттю нового нормативно-правового акта в цій сфері передувала низка партійних постанов, у яких наголошувалося на значенні винахідництва та раціоналізації для подальшої розбудови народного господарства. Варто звернути увагу на постанову ЦК ВКП(б) від «Про стан масового винахідництва під кутом зору його впливу на раціоналізацію виробництва» 26.10.1930 р. Ця постанова була програмною для значного періоду правового регулювання винахідництва і була покладена в основу нового закону 1931 р. [2, 7]. У ній підкреслювалося, що масове винахідництво має виняткове значення як одна з найважливіших форм безпосередньої участі робітників у соціалістичній реорганіза-

ції виробництва. Передбачалося створення комітету з винахідництва при Раді праці та оборони для координації роботи винахідницьких органів у всіх галузях народного господарства (п. 6 постанови) [3, 46].

25.01.1931 р. ЦК КПУ прийняв постанову про винахідництво в українській і всесоюзній промисловості. У ній зазначалося, що винахідництву в УРСР ще не приділяється належної уваги, а постанова 1930 р. не виконується.

Нормативних актів у сфері винахідництва накопичилося досить багато, вони не були належним чином систематизовані. Труднощі в їх застосуванні виникали внаслідок частой зміни у правовому регулюванні. Все це зумовило необхідність розробки нового нормативно-правового акта. Його підготовка проходила в умовах гострої дискусії, основними питаннями якої були: доцільність збереження виключного права на винахід, врегулювання порядку впровадження винаходів, визначення змісту права автора на винахід і умов використання винаходу державними підприємствами, перегляд процедури розгляду заявок з метою прискорення прийняття остаточного рішення [4, 88–90].

Новий нормативно-правовий акт у сфері винахідництва — Положення про винаходи і технічні удосконалення був затверджений 09.04.1931 р. (далі — Положення 1931 р.). У вступній частині зазначалося: «чинне до цього часу патентне законодавство, яке охороняло інтереси винахідника шляхом надання йому виключного права на його винахід, вже не відповідає прагненням передових винахідників — свідомих будівників соціалістичного суспільства» [5, 44, 45]. Головною новелою було відновлення видачі авторських свідоцтв, винахідникові надавалася свобода вибору форми правової охорони — або патент, або авторське свідоцтво. Однак були передбачені випадки, коли винахідник позбавлявся можливості вибору і міг отримати лише авторське свідоцтво. Це стосувалося таких випадків:

1) створення винаходу у зв'язку з роботою в органах усуспільненого сектору зі створення, розробки та випробування винаходів; 2) спеціального замовлення державного органу чи організації усуспільненого сектору; 3) створення винаходу за матеріальної допомоги держави або організації усуспільненого сектору.

У випадку охорони прав на основі авторського свідоцтва право використання винаходу належало державі, а також кооперативним та іншим організаціям усуспільненого сектору. Інші особи могли користуватися винаходом лише з дозволу державних органів і на визначених ними умовах.

Правовий зміст патенту не змінився — особа отримувала виключне право на винахід строком на 15 років. Збереглися норми 1924 р. про можливість примусового відчуження патенту чи примусову видачу ліцензії на винаходи, що мають важливе значення для держави, про право попереднього користування та про обов'язкове здійснення винаходу протягом 3 років. Патентовласники сплачували мито за підтримання чинності патенту та за будь-які інші дії, пов'язані з ним [6].

Аналіз норм Положення 1931 р. свідчить про те, що держава заохочувала та підтримувала головним чином винахідників, які обирали авторське свідоцтво як правову форму охорони своїх прав. Адже в умовах соціалізму, патентовласник фактично не мав можливості реалізувати свої виключні права (приватне підприємництво було ліквідовано). Варто наголосити, що патентовласник не користувався пільгами, які мали власники авторських свідоцтв. А ці пільги були суттєвими: винагорода у розмірі до 6000 крб не оподатковувалася, мито не сплачувалося, надавалася додаткова відпустка. Передбачено було й пільги при працевлаштуванні, вступі до вишів, низку житлових пільг на основі циркуляру НК комунального господарства УРСР «Про житлові пільги винахідників» від 06.11.1931 р. Передбачалася можли-

вість обміну патенту на авторське свідоцтво, у результаті чого винахідник отримував усі пов'язані з ним права та пільги. Потрібно зазначити, що винахідники, зазвичай, отримували авторські свідоцтва, охочих отримати патенти було значно менше. У 1932 р. було подано 20 836 заявок, за результатами розгляду яких було видано 3702 авторських свідоцтва та 266 патенти, у 1933 р. було подано 18569 заявки, видано 4713 авторських свідоцтва і 284 патенти [4, 93].

У 1931 р. була остаточно сформована система винагороди. У законодавстві використовувався термін «винагорода» замість терміна «премія». Основою для нарахування розміру винагороди залишалася річна економія від застосування винаходу, але були встановлені її мінімальні та максимальні розміри. Мінімум виконував функцію заохочення, а максимум «мав запобігти ситуації, коли винагорода могла перетворитися на основний засіб існування» [7, 31, 32]. Винагорода за винаходи встановлювалася та виплачувалася галузевими органами з винахідництва. Основні риси системи винагороди, сформованої у 1931 р., залишалися незмінними майже протягом усього періоду радянської влади, хоча незначні зміни вносилися [7, 33].

Як і у попередньому законодавстві, критеріями патентоздатності залишалися новизна та промислова придатність винаходу. Корисність не була обов'язковою ознакою винаходу, проте перевірялася щодо кожної заявки.

У 1933 р. при розгляді заявок була запроваджена кореспондентська система, за якою висновок по заявці до передачі його на затвердження надсилався експертом заявникові для ознайомлення та подання своїх зауважень [4, 102].

Важливим було скасування правила, закріпленого в законі 1924 р. про те, що надання технічної допомоги є підставою для встановлення співавторства (ст. 48).

Згідно зі ст. 49 закону 1924 р., якщо винахід зроблено на підприємстві чи в

організації і не можуть бути встановлені його автори, авторське свідоцтво видається на ім'я підприємства або організації. На основі цього правила Комітет у своїй постанові від 10.07.1933 р. визнав, що авторське свідоцтво може бути видано на ім'я фізичної або юридичної особи, чи спільно на ім'я їх обох [8, 110–112].

Положенням 1931 р. вперше у світі була запроваджена правова охорона технічних удосконалень — пропозицій технічно-конструктивного характеру або таких, які змінюють технологічний процес виробництва, що не мали необхідної для винаходу новизни.

В Інструкції Комітету з винахідництва від 31.10.1931 р. був передбачений ще один об'єкт винахідницького права — організаційні вдосконалення. Критерій їх відмежування від технічних удосконалень не був визначений достатньо чітко. У літературі вказувалося, що, ймовірно, до них слід віднести пропозиції, які не мали новизни та не змінювали техніку й технологію виробництва [3, 48, 49].

Згідно з Положенням 1931 р. змінилася назва, підпорядкування та місцезнаходження Комітету. Був створений Комітет у справах винахідництва при Раді праці та оборони СРСР у Москві, до завдань якого відносилося сприяння винахідництву, керівництво винахідницькими органами та нагляд за їхньою діяльністю. Передбачалося, що при РНК республік можуть створюватися комітети з винахідництва. В Україні такий Комітет при Економічній нараді вже діяв. Він був ліквідований на підставі п. 14 постанови РНК УРСР «Про робітниче винахідництво» від 21.11.1932 р. у зв'язку з посиленням ролі наркоматів й інших центральних органів [4, 94, 95].

У Положенні 1931 р. було чітко визначено підвідомчість і порядок розгляду спорів. Визнання пропозиції винаходом і розгляд усіх пов'язаних з цим заперечень належали до компетенції Комітету, а саме бюро новизни та Ради по розгляду скарг на постано-

Таблиця 1. Динаміка надходження пропозицій за 1931 р. та I квартал 1932 р.

Показник	Період	
	1931 р.	I квартал 1932 р.
Пропозицій надійшло	167307	43554
Пропозицій прийнято	61748	16250
Пропозицій реалізовано	42331	8726

ви бюро новизни по заявкам [4, 104]. Органи винахідництва керівних господарських органів здійснювали оцінку корисності пропозицій. Спори про авторство та співавторство розглядали суди. У 1932 р. Комітет затвердив положення про конфліктні комісії на підприємствах для розгляду спорів про розмір і порядок виплати винагороди [4, 112, 113]. Як бачимо, було чітко розмежування компетенції різних органів щодо розгляду спорів.

У 30-х рр. залишалося актуальним питання вчасної реалізації винаходів. У доповідній записці голови Центральної ради товариства винахідників України вказувалося на незадовільний стан реалізації винаходів. Зазначалося, що у квітні 1933 р. Центральна рада товариства винахідників України під час перевірки виявила у Наркомземі 327 цінних винаходів і раціоналізаторських пропозицій, схвалених різними установами, які «пролежали роками без руху». Нарком звільнив винних осіб і видав наказ про порядок подальшої роботи з цими пропозиціями [9]. Відповідно до Наказу Наркомзему від 03.10.1933 р. № 610 розмір основного фонду стимулювання винахідництва повинен був становити в УРСР 700 тис. крб, натомість було виділено лише 42 тис. крб. [10].

У пояснювальній записці Всеукраїнського товариства винахідників зазначалася динаміка надходження пропозицій за 1931 р. та I квартал 1932 р. (див. Табл. 1) [11].

Вказувалося, що наркомати та трести пояснювали такий стан реалізації ви-

находів відсутністю чи недостатньою кількістю обладнання експериментальних баз [12]. У 1932 р. Всеукраїнське товариство винахідників доповідало, що «за 1931 р. від 70 до 80 % поданих заявок на авторські свідоцтва стосувалися розробок, ідея яких вже відома в іноземній та радянській патентній літературі» [13].

На початку 30-х рр. розвивалася колективна творчість: у 1932 р. у Харкові працювало 200 творчих бригад, у Дніпропетровську — 65, в Одесі — 70. Траплялися випадки «зрівнялівки» та знеособлення дійсних авторів при такій формі творчості [14].

У доповіді Всеукраїнського товариства винахідників про роботу у 1929–1932 рр. зазначалося, що основними напрямками діяльності були: боротьба з тяганиною, організація юридичних консультацій при обласних та міських районних радах, підняття освітнього рівня винахідників, участь у розробці директив з питань винахідництва [15]. Важлива роль відводилася пропаганді винахідництва, що здійснювалася через пресу, шляхом видання агітаційних плакатів, проведення естафет [16].

У літературі згадувалося про випадки ненадання винахідникам допомоги в оформленні заявок, унаслідок чого багато винаходів залишалося без правового оформлення, про що свідчила тенденція зменшення кількості заявок [4, 117].

У 1931 р. була встановлена кримінальна відповідальність за порушення законів про винахідництво. 22.05.1933 р.

була прийнята постанова пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову відповідальність за бюрократизм, тяганину і шкідництво в галузі масового винахідництва» № 43. Наказом від 13.12.1935 р. прокурор СРСР дав вказівку про те, щоби справи про злочини у сфері винахідництва розслідувалися у терміновому порядку, бралися під особливий контроль і розглядалися в судах за участю представника державного обвинувачення [4, 118].

У 30-х рр. система державного управління винахідництвом знову зазнала змін. У 1932 р. були реорганізовані вищі ради народного господарства союзних республік. Керівництво винахідництвом і раціоналізацією перейшло до народних комісаріатів. Ці завдання спочатку виконувалися відділами чи бюро раціоналізації і винахідництва на підприємствах та у вищестоящих господарських органах. Але і ці органи були ліквідовані у 1933 р. Як зауважує С. Мельник, «згортання органів винахідництва відбувалося поспіхом, без забезпечення умов для подальшої роботи» [4, 120].

На основі постанови ЦВК і РНК СРСР від 22.07.1936 р. була проведена чергова реорганізація керівництва винахідництвом, у результаті якої кардинально змінився порядок правового оформлення прав винахідників. Комітет у справах винахідництва був ліквідований. Розгляд заявок, прийняття щодо них рішень, видача авторських свідоцтв і патентів, а також публікування пов'язаної з цим інформації покладалося на відділи винахідництва в народних комісаріатах. Реєстрацію виданих наркоматами авторських свідоцтв і патентів проводила Державна планова комісія при РНК СРСР (§ 4). Кількість наркоматів і відомств, які видавали охоронні документи, постійно збільшувалася у зв'язку з утворенням нових наркоматів.

У 1938 р. Президія ВЦРПС прийняла постанову про передачу справи робітничого винахідництва профспілкам

і ліквідацію Всесоюзного товариства винахідників.

У літературі наголошується на тому, що кардинальна реорганізація органів винахідництва була несподіваною, необґрунтованою та недоцільною. В результаті такого рішення виникло більше труднощів, а не покращення у сфері винахідництва. Відсутність можливості створення бюро новизни у наркоматах призвела до ситуації, коли за півтора роки після реорганізації деякі наркомати не зареєстрували жодного винаходу. При децентралізованому розгляді заявок виявився небажаний відомчий підхід до кваліфікації пропозицій як винаходів [4, 122–126].

Доля винаходу залежала від того відомства, куди спочатку потрапила пропозиція, позаяк у різних наркоматах застосовували неоднакові критерії для визначення корисності винаходу [3, 51].

Внаслідок реорганізації державних винахідницьких органів виникла потреба перегляду Положення 1931 р., багато норм якого перестало діяти. Нове Положення про винаходи і технічні вдосконалення було затверджене РНК СРСР 05.03.1941 р.

Отже, проведений аналіз свідчить про значну увагу, яку приділяла держава сфері винахідництва. Були певні труднощі, спричинені проведеною у 30-х рр. кардинальною реорганізацією системи державних органів у цій сфері. Децентралізований підхід до розгляду заявок не виправдав мети — скорочення строків правового оформлення пропозиції у винахід. Знайдені в архівах матеріали свідчать, що багато проблем, характерних для 30-х рр., актуальні й сьогодні. Наприклад, стан впровадження винаходів у виробництво. ♦

Список використаних джерел / List of references

1. Колесников А. П. Организация изобретательства в первые годы советской власти // Вопросы изобретательства. 1977. № 11. С. 40–44.
Kolesnikov A. P. Organizatsiia izobretatelstva v pervye gody sovetsoj vlasti [in]: Voprosy izobretatelstva. 1977. № 11. S. 40–44.
2. Поклонський Б.В. Правові питання стимулювання технічного прогресу. К., 1965. С. 7.
Poklonskij B.V. Pravovi pytannja stymuljuvanna technichnogo progresu. K., 1965. S. 7.
3. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Изобретательское право. М. : Госюриздат, 1960. С. 46.
Antimonov B. S., Flejshyts E. A. Izobretatel'skoe pravo. M. : Gosjurizdat, 1960. S. 46.
4. Мельник Є. Ф. Розвиток радянського законодавства про винаходи. К., Наук. думка, 1971. С. 88–90.
Melnyk E.F. Rozvytok radjanskogo zakonodavstva pro vynachody. — K.: Nauk. Dumka, 1971. S. 88–90.
5. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Велби, Проспект, 2006. С. 44–45.
Sergeev A. P. Pravo intellektualnoj sobstvennosti v Rossijskoj Federacii: uchebnik. 2-e izd., pererab. i dop. M.: Velbi, Prospekt, 2006. S. 44–45.
6. Об изобретениях и технических усовершенствованиях : Постановление ЦИК СССР и СНК СССР, 09.04.1931 г. № 3/256 // Собрание Законов и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. 1931. № 21.
Ob izobretenijakh i tekhnicheskikh usovershenstvovanijakh: Postanovlenie TSIK SSSR i SNK SSSR, 09.04.1931 g., № 3/256 [in]: Sobranie Zakonov i Rasporjazhenij Raboche-Khrestjanskogo Pravitel'tva SSSR. 1931. № 21.
7. Дозорцев В.А. Правовое регулирование вознаграждения за изобретения в СССР в 30-е годы // Вопросы изобретательства. 1968. № 9. С. 30–34.
Dozortsev V.A. Pravovoe regulirovanie voznaagrazdenia za izobretenija v SSSR v 30-e gody [in]: Voprosy izobretatelstva. 1968. № 9. S. 30–34.
8. Заметки по вопросам практики // Ежемесячный бюллетень Бюро изобретений Госплана при СНК СССР. 1941. № 1. С. 110–112.
Zametki po voprosam praktiki [in]: Ezhemesjachnyj bulleten Bjuro izobretenij Gosplana pri SNK SSSR. 1941. №1. S. 110–112.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6491. Арк. 28.
Tsentralnyj derzhavnyj arkhiv hromadskyh objednan Ukrajinu. F. 1. Op. 20. Spr. 6491. Ark. 28.
10. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6491. Арк. 33.
TSDAHOU. F. 1. Op. 20. Spr. 6491. Ark. 33.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 1.
Tsentralnyj derzhavnyj arkhiv vyshchych organiv vlady ta upravlinnja Ukrajinu. — F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 1.
12. ЦДАВОУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 2.
TSDAVOU. F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 2.
13. ЦДАВОУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 3.
TSDAVOU. F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 3.
14. ЦДАВОУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 22.
TSDAVOU. F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 22.
15. ЦДАВОУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 26.
TSDAVOU. F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 26.

16. ЦДАВОУ. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 7175. Арк. 34.
TSADOU. F. 2623. Op. 1. Spr. 7175. Ark. 34.

Надійшла до редакції 21.03.2017 р.

Довгань Г. Правовое регулирование изобретательства в УССР в 30-х гг. XX в. Стаття посвящена истории изобретательского права в УССР в 30-х гг. XX в. Проанализировано соответствующее законодательство, правовая доктрина и архивные материалы, которые находятся в архивных учреждениях г. Киева. Особое внимание уделено системе государственных органов в сфере изобретательства и практике реализации законодательства об изобретениях.

Ключевые слова: изобретательство, авторское свидетельство на изобретение, патент, реализация изобретений, Всесоюзное общество изобретателей

Dovhan H. Legal regulation of invention in the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 30th of the XXth century. The article is devoted to the history of invention law in the USSR in 30th years of the XX century. It is based on the analysis of legislation as well as works of Ukrainian and Russian scholars who worked at that time. Special attention is paid to the elucidation of law enforcement practice. It was done by giving the examples of archive materials from the Central State Archive of Public Organizations of Ukraine as well as Central State Archive of Supreme Bodies of State Power and Administration of Ukraine.

At the end of the 20th in the USSR an important changes occurred in economy. It is stipulated the necessity of revision of legislation. A new legal act in the sphere of invention was issued on April, 9 1931. It was Regulations on inventions and technical improvements.

The main novel of this act was renewal of inventor's certificate. Inventor could choose the form of legal protection — patent or inventor's certificate. If the inventor chose certificate, the right of invention's use belonged to the state and cooperatives. Other could use it only by authority of state bodies and on terms set by them. At the same time obligatory issue of inventor's certificate in some cases was set forth.

Analysis of provisions of Regulations 1931 showed that state encouraged and supported mainly those inventors who had chosen inventor's certificate as the legal form of his rights' protection. It was done by giving them a lot of advantages.

For the first time in the world Regulations 1931 introduced a new object that is technical improvements. It was propositions of technical and constructive character or which changed the technological process of production. But such propositions didn't have novelty as the criterion of the invention.

During 30s an essential reorganization of bodies in the sphere of invention had been carried out. Many authors underlined that it was unexpected, purposeless and groundless. As the result of this reform, more problems appeared but not the improvement of management.

At that time timely realization of inventions as well as now was one of the topical problems. In the report of the head of Central Council of Inventor's Association of Ukraine was emphasized on unsatisfactory situation concerning inventions' realization. «Destiny» of the invention depended on agency that at first received the application. Different agencies used different criteria for the determination of industrial utility of the invention.

In 1931 criminal responsibility was provided for the infringement of laws on invention.

National association of inventors was playing an important role. It provided legal consultations to the inventors, taking active part in law making process in this sphere.

So, state authorities were taking a lot of measures to support invention. It is worth to mention that some problems, for example, timely realization of inventions is not solved in the modern Ukraine.

Key words: invention, inventor's certificate, patent, realization of invention, National association of inventors